

SANASTO RY, SANASTO RF
LAUSUNTO

Annankatu 29 A, 7. krs

00100 Helsinki

Puh. (09) 5629 3300

info@sanasto.fi

25.3.2015

Opetus- ja kulttuuriministeriö

copyright@minedu.fi;

anna.vuopala@minedu.fi

ASIA: Valmistautuminen EU:n digitaalisia sisämarkkinoita (Digital Single Market) koskevaan strategiaan

1. Yleistä

Toimivia digitaalisia sisämarkkinoita luotaessa teosten tarkoituksenmukainen jäsenvaltioiden rajat ylittävä käyttö tulee aina pyrkiä ensisijaisesti järjestämään markkinaehtoisilla ratkaisuilla. Useilla teosten käytön markkinoilla sähköinen lisensointi on ollut arkipäivää vähintään vuosituhannen alusta lähtien. Kirjallisuuden osalta käytännöt ovat vasta alkutaipaleellaan ja etsivät oikeaa muotoaan.

Sähköisten teosten markkinoille on annettava riittävästi aikaa kehittyä. On tutkittava tarkasti, minkälaisella järjestelyllä tietty teosten käytön alue on mahdollista ratkaista: oikeudenhaltijoiden toimesta tapahtuvalla primäärilisensoinnilla, suoriin valtuutuksiin perustuvilla kollektiivisilla sopimusratkaisulla vai sopimuslisensoinnilla. Tekijänoikeuden rajoittamiseen perustuvan ratkaisun tulee olla viimeinen keino, johon voidaan turvautua vain tarkoin rajatuissa tilanteissa. Usein samat tavoitteet voidaan saavuttaa huomattavasti lievemmillä, kaikkien osapuolten edut turvaavilla keinoilla.

Teosten loppukäytön mahdollistamisen lisäksi on erittäin tärkeää panostaa resursseja ja tarpeen mukaan myös sääntelyä teosten luomisen alkupäähän takaamalla kohtuulliset olosuhteet harjoittaa esimerkiksi kirjailijan ammattia ja elää tekemällään työllä. Nämä seikat ovat ylipäätään niitä lähtökohtia, joiden takia tekijänoikeus on olemassa. Teoksia ei synny tekijänoikeutta rajoittamalla. Kohtuullisen korvauksen varmistaminen tekijöille on pitkällä tähtäimellä hyvää tekijänoikeus- ja kulttuuripolitiikkaa, myös EU-tasolla.

Unionin ja jäsenvaltioiden jaetun toimivallan alueella liikuttaessa, on otettava huomioon, että toissijaisuusperiaatteen mukaisesti EU:n tulee toteuttaa toimenpiteitä vain, jos se pystyy toimimaan jäsenvaltioita tehokkaammin. Lisäksi suhteellisuusperiaatteen mukaan unionin toimivallan käytön tulee rajoittua perussopimusten tavoitteiden kannalta tarpeellisiin toimenpiteisiin. Harmonisoivilla säännöksillä ei tulisi sivuuttaa hyvin toimivia kansallisia tekijänoikeusratkaisuja. Vastaavasti, toimivat kansalliset tekijänoikeusratkaisut voisivat toimia inspiraationa unionin laajuisille järjestelmille.

Voisiko esimerkiksi pohjoismaisessa sopimuslisensijärjestelmästä olla ainesta sisämarkkinoiden laajuiseksi ratkaisuksi? Järjestelmän perinteisenä hyötynä on yhtäältä taloudellinen kannustinvaikutus luovan alan työntekijöille ja toisaalta oikeuksien hankintaa helpottava vaikutus teosten käyttäjille. Nämä luovan työn tuotteiden tekemistä ja teosten käyttöoikeuksien saatavuutta tasapainottavat vaikutukset eivät toteudu täysrajoitussäntelyllä.

2. Esteiden poistaminen musiikki- ja av-palveluiden siirrettävyyden tieltä EU-maissa (portability)

Suomalaisen kirjallisuuden kansainväliset käyttötilanteet ovat kasvussa. Kansainvälisiä oikeuden luovutuksia liittyy kirjallisuuden alalla muun muassa teoksen käyttöön elokuvissa ja musiikissa.

Teosten laaja saatavuus laillisten palvelujen kautta on kaikkien osapuolten intresseissä. Esimerkiksi EU-alueella toimivat audiovisuaalisen alan järjestöt ovat yhdessä sitoutuneet parantamaan palvelujen siirrettävyyttä ja audiovisuaalisten teosten tunnistettavuutta ja löydettävyyttä.

Joissain tilanteissa on tarkoituksenmukaista rajoittaa teoksen alueellista käyttöä. Esimerkiksi audiovisuaalisten teosten osalta alueellisten yksinoikeuksien myöntäminen on usein välttämätöntä rahoituksen turvaamiseksi. Teoksen alueellisen käytön laajuudesta päättämien on keskeinen tekijälle kuuluva oikeus, eikä sitä tule häneltä poistaa.

3. Erityisesti tekijänoikeuden rajoituksista rajat ylittävissä tilanteissa

a) Teosten käyttö kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa

Kansallisten kulttuuriperintöaineistojen saattaminen digitaalisesti tutkijoiden ja suuren yleisön saataville on ollut tavoitteena eri maiden poliittisissa ohjelmissa jo useamman vuoden ajan. Suomessa teosten käytöstä sovitaan kollektiivisesti teoksia digitoivien laitosten sekä tekijänoikeuksia kollektiivisesti hallinnoivien järjestöjen välillä Suomen tekijänoikeuslain sisältämän sopimuslisenssin avulla. Osapuolten sopimuksilla on

mahdollista kattaa hyvin laaja teosten käyttäjäpiiri ja käyttötavat, erilaiset teoslajit sekä tekijänoikeuden haltijat.

Sopimuslisenssi tarjoaa alueelle ratkaisun myös teosten rajat ylittävään saataville saattamiseen. Mahdollisia lainsäädännön harmonisointisuunnitelmia ei näin ollen tulisi kohdistaa uusiin rajoitussäännöksiin, vaan sopimustoimintaa edesauttaviin mekanismeihin.

Arkistoista digitoimalla yleisön saataviin saatettavien teosten käytöstä tulee suorittaa tekijälle tai muulle oikeudenhaltijalle kohtuullinen korvaus. Arkistojen avaamiseksi on järjestettävä riittävä rahoitus teosten digitoinnin ohella myös teosten käytöstä tekijöille suoritettavaan hyvitykseen. Rajat ylittävä teosten lisensointi tavoittaa kansallisia lisenissejä laajemman yleisön ja luonnollisesti tämä edellyttää lisäresursseja myös tekijänoikeudellisia käyttökorvauksia varten.

b) Teosten käyttö opetuksessa ja tutkimuksessa

Opetuksen osalta rajat ylittävät käyttötilanteet ovat melko harvinaisia. Opetuskäytöllä ei siis ole merkittävää sisämarkkinaulottuvuutta.

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 5 artiklan mukaan unionin toimivalta määräytyy annetun toimivallan periaatteen mukaisesti: unioni toimii ainoastaan jäsenvaltioiden sille perussopimuksissa antaman toimivallan rajoissa ja kyseisissä sopimuksissa asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimivalta, jota perussopimuksissa ei ole annettu unionille, kuuluu jäsenvaltioille.

Sisämarkkina-asiana tekijänoikeus on EU:n ja jäsenvaltioiden jaetun toimivallan piirissä.¹ Nykyinen säännös, joka sallii tekijänoikeuden rajoittamisen opetuksen havainnollistamiseen, harmonisoi riittävällä tavalla jäsenvaltioiden sisäisiä malleja. Kansallisista sopimusjärjestelyistä suomalainen sopimuslisenssi on hyvä esimerkki, koska se turvaa sekä käyttäjien että tekijöiden etuja. Tiettyjen yksittäisten hankalia tilanteita aiheuttaneiden käyttötilanteiden (esim. Youtube -videot opetuksessa) ei ole perusteltua ryhtyä laajasti rajoittamaan tekijänoikeutta opetuksessa. Näin ollen voidaan todeta, että suhteellisuus- ja toissijaisuusperiaatteet huomioiden opetuksen osalta ei ole syytä luoda EU-tasoisia sääntelyä.

Tutkimuskäytössä rajat ylittävä tilanne syntyy esimerkiksi, kun tutkimusryhmään kuuluu jäseniä useista eri jäsenvaltioista, tai kun tutkimusta tehdään yhteistyössä useammassa jäsenvaltiossa sijaitsevien tutkimuslaitosten tai yliopistojen kesken sekä tutkimustuloksia julkaistaessa. Erityisesti tekstin ja datanlouhinnan osalta tarvitaan sopimiseen perustuvaa järjestelyä varmistamaan, että tutkijat voivat kerätä, jakaa toisilleen, kopioida aineistoon kuuluvia yksittäisiä tekijänoikeuden suojaamia teosaineistoja, sekä luettelo- tai sui

¹ Tekijänoikeuspolitiikka Keskustelumuistio 2012, Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:20, s. 16. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/tr20.pdf?lang=en>

generis -tietokantasuoja saavia aineistoja ja säilyttää aineistot myöhempää verifiointia varten. Tekstin ja datanlouhinnan sallivan poikkeuksen tarve näyttää liittyvän pääasiassa tiedonkäsittelytieteisiin, ihmistieteisiin ja erityisesti kielitieteeseen, koska näissä hyödynnetään tekijänoikeuslain suojaamia aineistoja.

Teosten opetus- ja tutkimuskäyttöön liittyvät asiat ovat usein helposti ratkaistavissa sopimalla. Usein ongelmat näyttävät suurempina siitä syystä, että tekijänoikeudellisia kysymyksiä ryhdytään miettimään vasta hankkeiden viimevaiheessa. Tekijänoikeustietoisuuden lisääminen ja tutkimukseen liittyvien sääntöjen selkeyttäminen lisäisivät myös oikeusvarmuutta.

c) E-kirjojen kirjastokäytön järjestäminen

E-kirjojen saattaminen kirjaston käyttäjien saataville on järjestetty Euroopan maissa lähtökohtaisesti teosten ensisijaisilla markkinoilla. Kustantajat lisensoivat teoksia kirjastojen käyttöön osana primääri liiketoimintaansa.

EU-tasojen rajoitusten säätäminen e-kirjojen kirjastokäyttöön olisi äärimmäisen vahingollista kehittyvälle sähköisten kirjojen markkinalle. Kirjastojen tarjoama palvelu vastaa monilta osin e-kirjojen myyntimarkkinoita, joita tekijät ja kustantajat paraikaa kehittävät. Kuka ostaisi e-kirjan verkkokirjakaupasta, jos kirjaston ylläpitämä verkkosivu tarjoaisi saman tuotteen ilmaiseksi täysin rajoituksetta? Myös kirjastolisensseille on annettava aikaa kehittyä palvelemaan sekä oikeudenhaltijoiden oikeutettuja intressejä että kirjallisuuden käyttäjien muuttuvia tarpeita.

d) Teosten saattaminen vammaisten henkilöiden käytettäväksi

Teosten saattaminen vammaisten henkilöiden käytettäväksi on järjestetty kansallisen lainsäädännön sekä kansainvälisten sopimusten (esimerkiksi Marrakesh -sopimus) avulla, eikä tähän alueeseen liity erityisiä muutostarpeita. Tekijänoikeuden rajoitussäännöksistä voidaan sopia kansallisella tasolla, eikä pakottavalle EU-tason harmonisoinnille ole tarvetta. Mikäli erityisryhmää varten tarjolla olevia kaupallisia palveluita on mahdollista ostaa julkisin varoin, tulisi se asettaa etusijalle rajoitussäännöksiin nähden.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että rajoitussäännöksen nojalla saataville saatetut teokset päätyvät ainoastaan rajoitussäännöksen tarkoittamalle henkilöpiirille. Tämä seikka korostuu entisestään, kun teoksia käsitellään sähköisessä muodossa.

4. Kohtuullisesta korvauksesta ja kohtuullisista sopimusehdoista

Kirjailija on teokseensa liittyvistä oikeuksista sopiessaan sekä taloudellisesti että tiedollisesti huomattavasti heikommassa asemassa kuin sopimuskumppanina toimiva kustantaja tai muu tuottajataho. Yksittäisen kirjailijan mahdollisuudet neuvotella

sopimuksen ehdoista ovat rajalliset; erityisesti kustantajien yleisiin sopimusehtoihin on vaikea saada muutoksia. Kirjailijat eivät turvaudu oikeudenkäynteihin niihin liittyvän kuluihin ja hyvien kustantajasuhteiden säilyttämisen takia silloinkaan, kun sopimusehdot ovat selvästi kohtuuttomat.

Kirjailijoiden ja muiden tekijöiden oikeus kohtuulliseen korvaukseen ja kohtuullisiin sopimusehtoihin tulee taata EU-tasolla. Kohtuullinen korvaus kuuluu tekijälle julkaisumuodosta ja jakelukanavasta riippumatta. Tekijänoikeuden luovutuksista maksettavien korvausten vähimmäistaso ja yksittäisten sopimusten yleiset ehdot tulisi määrittää kollektiivisopimuksin tekijöitä ja tuottajia edustavien järjestöjen kesken. Tämä on ainoa tehokas tapa puuttua epätasapainoon osapuolten neuvotteluasemissa ja turvata tekijöiden oikeus kohtuulliseen korvaukseen ja kohtuullisiin sopimusehtoihin.

Helsingissä 25. päivänä maaliskuuta 2015

Anne Salomaa
Toiminnanjohtaja